ממשיכים ביחד نواصل سويًا

מדריך יוזמות אברהם להתמודדות
האקדמיה עם המשבר
دليل مبادرات ابراهيم لمواجهة
الأكاديميا للأزمة

יוזמות אברהם
مبادرات ابراهيم
ABRAHAM INITIATIVES

מבוא

החברה הישראלית נתונה בימים אלה במשבר חמור. האירועים ברחבי המדינה ובערים המעורבות לצד הלחימה בעזה מעמיקים את השסע בין היהודים לערבים ומחריפים את הקונפליקט הישראלי-פלסטיני. כל אלה מאיימים לקרוע את מרקם היחסים העדין בין היהודים לערבים הן במרחב הציבורי והן במרחבים המשותפים לשתי הקבוצות.

ההתמודדות עם המצב בקמפוסים שבהם עובדים ולומדים יהודים וערבים אלה לצד אלה מאתגרת מאוד ומצריכה חשיבה ודרך פעולה המתאימות למצבי משבר. עם זאת על כולנו מוטלת האחריות לזכור כי המשבר הנוכחי יחלוף. עלינו להיישיר את מבטנו קדימה, אל הימים הבאים שאחרי המשבר, אל החיים המשותפים בקמפוסים, ולזכור כי אנו מופקדים על שלומה ועל אחדותה של החברה הישראלית כולה.

המדריך שלפניכם מציע עקרונות לטיפול במפגש בין סטודנטים יהודים וערבים בקמפוסים הן במשבר הנוכחי והן בימים שאחריו.

מה במדריך:

1. ניתוח המצב
2. עקרונות פעולה מומלצים בעת משבר
3. המלצות מעשיות לפעולה לטווח הקצר ולטווח הארוך

ניתוח המצב

המשבר הנוכחי מעמיק את השסע בין הערבים ליהודים על כל היבטיו. המרקם העדין של יחסי עבודה ואמון שנבנה לאורך שנים במרחבי החיים המשותפים ויצר בסיס לקיומה של חברה משותפת התפורר, ותחושת האמון של האזרחים הערבים ברשויות המדינה וביכולתן לספק להם הגנה כמעט התפוגגה.

במצב של חוסר אמון הדדי מתחזקת ההסתגרות של כל קבוצה בתוך עצמה. הביטויים הקשים של מצב זה הם ערעור תחושת הביטחון האישי, טשטוש ההבדלים בין חופש הביטוי לבין הסתה וכן אלימות מילולית ופיזית הפוגעת בכולם. סטודנטים נדרשים להחליט "באיזה צד הם" הן כחלק מתופעה של לחץ קבוצתי והן מתוך צורך פנימי בבהירות במצב עמום.

המחקר שלנו[1], אשר פורסם בנובמבר 2020 ואשר עוסק בהשפעת המפגש האקדמי על עמדות ויחסים בין הסטודנטים הערבים והסטודנטים היהודים, מראה כי יהודים וערבים מחזיקים בתפיסות **"סכום אפס":** כשקבוצה אחת מרוויחה השנייה מפסידה. בתקופה זו באה התפיסה האמורה לידי ביטוי ביתר שאת.

אזרחים רבים במדינה — יהודים וערבים, מרכז ופריפריה, מבוגרים וצעירים — חשים ברמה האישית כי מרחף איום על קיומם ורבים חווים חרדה המקשה עליהם לתפקד במשפחה ובמקום העבודה. בקמפוסים בא הדבר לידי ביטוי **בהיענות מעטה ללמידה ובחשש לבוא לקמפוסים.** סטודנטים רבים מעדיפים ללמוד מרחוק ולא להגיע ללימודים כלל.

כל אלה מציבים אתגרים רבים בפני ראשי המוסדות האקדמיים ובפני ראשי חוגים ומרצים. לא אחת נדרשות מהם הפרדה בין זהותם המקצועית והאזרחית, יכולת הכלה של הקונפליקט ומיומנויות בהתמודדות עם המשבר וביטוייו תוך חיפוש מתמיד אחר פתרונות במצב החדש.

נקודת המוצא בהתמודדות זו היא **ההבנה וההכרה כי הנרטיבים של היהודים והערבים שונים,** והשונות משפיעה על החוויה האישית ועל פרשנות המציאות. הכרה בנרטיבים השונים גם בלא הזדהות עימם היא תנאי חשוב ליצירת מרחב של כבוד לרגשות ולחוויות של יהודים וערבים בכיתת הלימוד ובקמפוס, שהוא המרחב המשותף והבטוח של סטודנטים וסטודנטיות משתי הקבוצות.

1. המחקר נערך ע"י "מרכז אקורד - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי", והשתתפו בו 4,697 סטודנטים ובוגרים יהודים וערבים מ-12 מוסדות אקדמיים ברחבי הארץ. ניתן לאתר אותו באתר הארגון - יוזמות אברהם.

עקרונות פעולה מומלצים בעת משבר

1. **תחושת שייכות:** מומלץ להדגיש את השייכות של כולם למוסד האקדמי כדי להתמודד עם הנטייה של כל קבוצה להסתגר בתוך עצמה. בעת הזו מומלץ להעביר לסטודנטים ולסטודנטיות בדוא"ל מסרים של שייכות בשתי השפות, המדגישים את המרחב החברתי המשותף ואת האינטרס לשמור עליו. כמו כן חשוב להדגיש שהמוסד נותן אמון בשני הצדדים ומעניק להם גיבוי במידה שווה.
2. **שמירה על הוגנות כדי להתמודד עם התחושה של התפרקות המסגרות:** בתקופה זו יש למצוא דרכים להבליט את העובדה שהכול זוכים ליחס דומה מצד הנהלת המוסד ומצד המרצים ולהדגיש ששום קבוצה אינה מועדפת. בייחוד יש להדגיש שהקבוצה ההגמונית אינה עדיפה על פני השנייה. מבחינת הסטודנטים הערבים נודעת לכך חשיבות רבה שכן הם זקוקים למסרים אלה מהנהגת המוסד. חשוב שהמסרים יביאו בחשבון את שני הצדדים בה בעת בעיקר כשהרוחות מתלהטות.
3. **קרבה:** מומלץ לעודד קרבה בין-אישית לשם צמצום תחושת הקבוצתיות. יש לעודד חיזוק של היחסים הבין-אישיים בין סטודנטים יהודים וערבים, למשל: הציעו לסטודנטים להתקשר טלפונית לסטודנט ערבי או יהודי, הציעו להם ללמוד יחד וחשבו על משימות משותפות המבטאות אכפתיות לחברה בכללותה.
4. **תקווה:** העברת מסרים של תקווה כדי להתמודד עם חוויות של פחד וייאוש חשובה במצבי משבר. התקווה והאמון שיש בכוחם של בני האדם להיחלץ ממשברים ואף לשפר את המציאות תורמים להבראת החברה. מומלץ לחשוף את העובדים במוסד ואת הסטודנטים לאירועים חיוביים שאירעו בתקופה הנוכחית וכן לחשוב איתם על פעולות שיתרמו ליציאה מהמשבר בין הקהילות בישראל.
5. **עידוד שיח מכבד:** מרצים רבים חוששים לדבר על המתרחש מחוץ לדל"ת האמות של השיעור מחשש מפני התלהטות ואיבוד שליטה. המועקה והמתח שהסטודנטים חווים מחייבים להתמודד עם קושי זה. כדאי לזכור שניתוק מן המציאות לא ישליט שקט, ולעיתים קרובות הוא יוביל להפך הגמור.
   מה ניתן לעשות? התייחסות אמפתית למציאות אין פירושה פתיחת דיונים בהכרח, אך היא מעמידה לרשות האנשים מרחב בטוח לבטא את עצמם. לכן חשוב לדון במתרחש תוך הבעת דאגה ואכפתיות. עודדו את הסטודנטים לשתף את האחרים ברגשותיהם על פי הכללים של מעגל הקשבה: כל אחד משתף את האחרים בחוויה האישית שלו מתוך המציאות שלו, מדבר בשפת "אני" ונמנע מלשפוט אחרים או להאשים. הסבירו בבירור את הכללים בכיתה והבהירו שרק כך תוכלו לנהל את השיח. הביאו בחשבון שבמצבי משבר כמו המשבר הנוכחי רוב האנשים מוצפים ולרובם אין יכולת להתמודד עם נושאי עומק כמו שאלות זהות והזדהות. במצבים אלה מומלץ להתמקד במתן לגיטימציה למגוון הדעות תוך שמירה על כבוד המשתתפים. הסבירו זאת בעדינות ובאסרטיביות.
6. **חיזוק תחושת הביטחון האישי:** מומלץ לפנות בדוא"ל לכל הסטודנטים והסטודנטיות, בעברית ובערבית, ולהביא לידיעתם מיהם גורמי הטיפול במוסד ובקהילה.

המלצות מעשיות לפעולה לטווח הקצר ולטווח הארוך

1. **סגל תחילה:** ראשית יש לכנס את המרצים והמרצות כדי לסייע להם להתמודד עם המשבר. במפגשים אלה כדאי
   א. לאפשר למרצים ולמרצות להציף חוויות ולשתף את האחרים בדאגותיהם וברגשותיהם. הם עובדי הארגון והם זקוקים למסגרת מכילה לעצמם.
   ב. לשמוע מהמרצים ומהמרצות את האתגרים העיקריים שעימם הם מתמודדים כדי שהארגון ייערך למצוא להם פתרונות.
   ג. להציע למרצים ולמרצות שיתוף של התלמידים בכיתות על פי העקרונות של "מעגל ההקשבה" המתאימים לזמני חירום.
2. **מסרים:** מומלץ שהמוסד יעביר בכל יום מסרים כתובים. מסרים מרגיעים ומכילים על פי עקרונות השייכות וההוגנות יתרמו לתחושת השייכות של העובדים ושל הסטודנטים. מומלץ שגם המחלקות או החוגים יוציאו מסרים שכן הם מסגרות השייכות הרלוונטיות של הסטודנטים והסטודנטיות.
3. **מפגשים:** מומלץ לעודד סטודנטים להתכנס למפגשים בקבוצות קטנות כל עוד שורר מצב חירום. בשלבים מאוחרים יותר (מיד עם סיום המשבר החריף) מומלץ שהמוסד יזמין את הסטודנטיות והסטודנטים לדיאלוג יהודי-ערבי בהנחיית אנשי מקצוע.
4. **תוכנית עבודה:** מומלץ להתוות תוכנית עבודה להתמודדות עם סוגיית היחסים בין יהודים לערבים בימי שגרה.

להלן ריכוז ההמלצות שלנו על פי המחקר בנושא:

1. **השקעה במסרים המקדמים קרבה בין קבוצות:** עידוד אקטיבי מצד הנהלת המוסד לקרבה בין הקבוצות באמצעות פעולות הסברה.
2. **השקעה בלמידה משותפת בקבוצות קטנות:** פיתוח ארגז כלים מוסדי לעבודה בקבוצות קטנות המשלבות יהודים וערבים יחד. יש לפתח משימות אקדמיות לצוותי לימוד ומחקר משותפים בכל תחומי הלימוד ולסטודנטים בתארים השונים ולהכשיר את המרצים לעסוק בכך.
3. **הרחבת גבולות השיח, עידוד חופש ביטוי ושיח ביקורתי,** למשל באמצעות עיגון זכות ההפגנה לכלל הסטודנטים; הגדרת כללי השיח בין הסטודנטים; פרסום מסרים מכילים ומכלילים; פרסום תקנון המאפשר חופש ביטוי וכדומה.
4. **הגברת תחושת השייכות של כלל הסטודנטים לקמפוס** והעברת מסרים ששייכות משותפת אפשרית ורצויה, למשל באמצעות הגברת נוכחותה של השפה הערבית בקמפוס והגברת נוכחות של ייצוגי התרבות הערבית בקמפוס.

مقدِّمة

يمرُّ المجتمع الإسرائيلي حالياً بأزمة خطيرة. تعمّق الأحداث في جميع أنحاء البلاد وفي المدن المختلطة إلى جانب الحرب على الحدود مع غزة، الشرخُ بين اليهود والعرب وتفاقم الصراع الإسرائيلي الفلسطيني. كلُّ هذا يهدّد بتمزيق النسيج الحسّاس للعلاقات بين اليهود والعرب في الحيّز العام وفي الأماكن التي تتقاسمها المجموعتان.

يعتبرُ التعامل مع الوضع في الحرم الجامعي حيث يعمل ويدرس اليهود والعرب جنبًا إلى جنب أمرًا صعبًا للغاية ويتطلب تفكيرًا وعملًا مناسبًا لحالات الأزمات. ومع ذلك، تقع على عاتقنا جميعًا مسؤولية تذّكر أنَّ الأزمة الحالية ستنتهي. يجب أن نتطلَّع إلى الأيام القادمة بعد الأزمة، وأن نتذكّر أننا مسؤولونَ عن سلامة ووحدة المجتمع في اسرائيل ككلّ.

يقدّمُ الدليلُ الموجود أمامكم مبادئ للتعامل مع اللقاء بين الطلاب اليهود والعرب في الحرم الجامعي أثناء الأزمة وفي الأيام التي تليها.

ماذا يشمل الدليل:

1. تحليلُ الوضع.
2. مبادئ عملٍ مقترحة في وقت الأزمة.
3. توصيات عمل للمدى القريب والمدى البعيد.

تحليلُ الوضع

تعمّق الأزمة الحالية التصدّع بين العرب واليهود من جميع جوانبه. انهارَ النسيج الحسّاس لعلاقات العمل والثقة التي بُنيت على مرِّ السنين في حيّز الحياة المشتركة وشكّلت الأساس لوجود مجتمع مشترك، وشعور المواطنين العرب بالثقة في سلطات الدولة وقدرتها على توفير الحماية لهم تلاشى تقريباً.

في حالةِ عدم الثقة المتبادل، يتمُّ تعزيز عزلة كلّ مجموعةٍ داخل نفسها. وتتمثّل المظاهرُ القاسية لهذا الوضع في تقويض الشعور بالأمن الشخصيّ، وطمس الفروق بين حرية التعبير والتحريض، وكذلك العنف اللفظيّ والجسديّ الذي يضر بالجميع. يُطلب من الطلاب الجامعيين اتخاذ القرار "إلى أيّ جانب يقفون" كجزءٍ من ظاهرة الضغط الجماعيّ وبسبب الحاجة الداخلية للوضوح في موقفٍ غامض.

تُظهر دراستنا[1], التي نُشرت في تشرين الثاني (نوفمبر) 2020، والتي تتناول تأثير اللقاء الأكاديمي على المواقف والعلاقات بين الطلاب العرب واليهود، إلى أنَّ اليهود والعرب لديهم تصورات "صفرية": عندما تفوزُ مجموعة واحدة تخسر الأخرى. خلال هذه الفترة أصبحَ المفهوم المذكورُ أكثر وضوحًا.

يشعرُ العديد من المواطنين في البلاد - يهودًا وعربًا، في المركز والأطراف، كباراً وشباباً، على المستوى الشخصي أنَّ هناك تهديدًا لوجودهم ويعانونَ من القلق الذي يجعل من الصعب عليهم التركيز في الأسرة وفي مكان العمل. وينعكس ذلك في الحرم الجامعي في **ضعف الاستجابة للتعلّم والخوف من القدوم إلى الحرم الجامعي**. يفضّلُ العديدُ من الطلاب الدراسةَ عن بُعد وعدم القدومِ إلى المدرسة على الإطلاق.

كلُّ ذلك يطرحُ تحدياتٍ كثيرة على رؤساء المؤسسات الأكاديمية ورؤساء الأقسام والمحاضرين. غالبًا ما يتطلَّبون الفصلَ بين هويتهم المهنيّة والمدنيّة، والقدرة على احتواء الصراع ومهارات التعامل مع الأزمة ومظاهرها مع البحث باستمرارٍ عن حلولٍ في الوضع الجديد.

نقطة البداية في هذه المواجهة هي فهم وإدراك أنّ **الروايات وتصوّرات الواقع (التي غالبًا ما تصيغها وسائل الإعلام من جوانب مختلفة) لكلِّ مجموعة تختلفُ عن بعضها البعض،** ويؤثر الاختلاف على التجربة الشخصية وتفسير الواقع. يعتبرُ الاعتراف بالروايات المختلفة حتى دون التضامن معها شرطًا مهمًا لخلق مساحةٍ من الاحترام لمشاعر وتجارب اليهود والعرب في قاعات التعليم والحرم الجامعي، وهو الحيّز العام المشترك والآمن للطلاب والطالبات من كلا المجموعتين.

1. أجرى الدراسة مركز أكورد - علم النفس الاجتماعي للتغيير الاجتماعي، بمشاركة 4697 طالبًا وخريجًا يهوديًا وعربيًا من 12 مؤسسة أكاديمية في جميع أنحاء البلاد، ويمكن العثور عليها على موقع مبادرات إبراهيم.

مبادئ عمل مقترحة في وقت الأزمة

1. **الشعور بالانتماء:** من المستحسن التأكيدُ على انتماء الجميع للمؤسسة الأكاديمية من أجل التعامل مع ميلِ كلِّ مجموعةٍ للانغلاق على نفسها. في هذا الوقت، يُنصح بإرسال رسائل بريد إلكتروني للطلاب عن الانتماء بكلتا اللغتين، مع التأكيد على المساحة الاجتماعية المشتركة والاهتمام بالحفاظ عليها. ومن المهم أيضًا التأكيد على أنَّ المؤسسة تثق في كلا الطرفين وتعطيهما دعمًا متساويًا.
2. **الحفاظُ على الإنصاف من أجل التعامل مع الشعور بتفكّك الأطر:** في هذه الفترة، يجبُ إيجادُ طرقٍ للتأكيد على حقيقة أنّ الجميع يعاملونَ بالمثل من قبل إدارة المؤسسة والمحاضرين، والتأكيدُ على عدم وجود مجموعةٍ مفضلة عن الثانية. على وجه الخصوص، يجبُ التأكيد على أنَّ المجموعة المهيمنة ليست متفوقةً على الأخرى. بالنسبة للطلاب العرب، فإنَّ هذا الأمر له أهميةٌ كبيرة لأنهم بحاجة إلى هذه الرسائل من قيادة المؤسسة. من المهم أن تأخذ الرسائل كلا الجانبين في الاعتبار في نفس الوقت خاصةً عندما تكون الأجواء مشحونة.
3. **الاقتراب:** يوصى بتشجيع العلاقة الحميمة بين الأشخاص من أجل تقليل الشعور بالانتماء إلى الجماعة. يجب تشجيعُ تقوية العلاقات الشخصية بين الطلاب اليهود والعرب، على سبيل المثال: عرض على الطلاب الاتصال بطالب عربي أو يهودي عبر الهاتف، وعرض عليهم الدراسة معًا والتفكير في المهام المشتركة التي تعبّر عن الاهتمام بالمجتمع ككلّ.
4. **الأمل:** إيصالُ رسائل الأمل للتعامل مع تجارب الخوف واليأس أمرٌ مهم في حالات الأزمات. إنّ الأمل والثقة التي يتمتَّع بها البشر في القدرة على التغلب على الأزمات وحتى تحسين الواقع تساهمُ في تعافي المجتمع. يوصى بكشف طاقم المؤسسة والطلاب للأحداث الإيجابية التي حدثت في الفترة الحالية، وكذلك التفكير معهم في الإجراءات التي ستسهمُ في الخروج من الأزمة بين المجتمعات في إسرائيل.
5. **تشجيع الخطاب المحترم:** يخشى العديد من المحاضرين التحدثَ عما يجري خارج قاعة الدراسة خوفًا من الحماسة وفقدان السيطرة. يجبُ أن تتعامل تجربة الضيق والضغط التي يمرُّ بها الطلاب مع هذه الصعوبة. يجدر بنا أن نتذكر أنَّ الانفصال عن الواقع لن يحكم بهدوء، وغالبًا ما يؤدي إلى عكس ذلك تمامًا. **ماذا يمكن أن نفعل؟** لا تعني الإشارة التعاطفية إلى الواقع بالضرورة فتح المناقشات، ولكنها توفّر للناس مساحةً آمنة للتعبير عن أنفسهم.
6. **تعزيز الشعور بالأمان الشخصي:** يوصى بالاتصال بجميع الطلاب والطالبات عبر البريد الإلكتروني، باللغتين العبريّة والعربيّة، وإبلاغهم بعوامل العلاج في المؤسسة والمجتمع.

توصياتُ عملٍ للمدى القريب والمدى البعيد

1. **الهيئة التدريسية أولاً:** يجبُ دعوة المحاضرين والمحاضرات أولاً لمساعدتهم على التعامل مع الأزمة. في هذه الاجتماعات، من المهم:
   أ. السماحُ للمحاضرين والمحاضرات بمشاركة التجارب ومشاركة مخاوفهم ومشاعرهم مع الآخرين. إنهم موظفون في المنظمة ويحتاجون إلى إطارٍ شامل لأنفسهم.
   ب. الاستماع من المحاضرين والمحاضرات إلى التحديات الرئيسية التي يواجهونها حتى تكون المؤسسة مستعدةً لإيجاد حلولٍ لها.
   ت. الاقتراحُ على المحاضرين والمحاضرات مشاركةَ الطلاب في الفصول الدراسية وفق مبادئ "حلقة الاستماع" المناسبة لأوقات الطوارئ.
2. **الرسائل:** يوصى بأن ترسلَ المؤسسة رسائلَ مكتوبةً كلّ يوم. رسائل الطمأنينة والاحتواء وفقَ مبادئ الانتماء والإنصاف ستساهمُ في الشعور بالانتماء للموظفين والطلاب. يوصى بأن تقوم الأقسام أو الكليات أيضًا بإصدار رسائل لأنها تمثل الأطر ذات الصلة بانتماء الطلاب والطالبات
3. **اللقاءات:** يوصى بتشجيع الطلاب على التجمع للاجتماعات في مجموعاتٍ صغيرة طالما كانت هناك حالة طارئة. في مراحلٍ لاحقة (مباشرة بعد انتهاء الأزمة الحادة) يوصى بأن تدعو المؤسسة الطلاب والطالبات إلى حوار يهودي عربي تحت إشراف متخصصين.
4. **خطة عمل:** يوصى بوضع خطّة عملٍ للتعامل مع موضوع العلاقات بين اليهود والعرب في أيام الوضع الطبيعي.

فيما يلي ملخّص لتوصياتنا بناءً على بحثٍ حول هذا الموضوع:

1. **الاستثمارُ في الرسائل التي تعزّز التقارب بين المجموعات:** التشجيع الفعال من جانب إدارة المؤسسة للتقارب بين المجموعات من خلال أنشطة التوضيح.
2. **الاستثمارُ في التعلم المشترك في مجموعات صغيرة:** تطوير صندوق أدوات مؤسَّسيّ للعمل في مجموعاتٍ صغيرة تجمع بين اليهود والعرب معًا. يجب تطوير المهام الأكاديمية للدراسة المشتركة وفرق البحث في جميع مجالات الدراسة وللطلاب في مراحل التعليم المختلفة ويجب تأهيل المحاضرين على الانخراط في ذلك.
3. **توسيعُ حدود الحوار، وتشجيع حرية التعبير والخطاب النقدي**، على سبيل المثال من خلال ترسيخ الحق في التظاهر لجميع الطلاب؛ تحديد قواعد الخطاب بين الطلاب. نشر رسائل شاملة وجامعة؛ نشر الأنظمة التي تسمح بحرية التعبير وما في حكمها.
4. **زيادةُ الشعور بالانتماء لدى جميع الطلاب إلى الحرم** الجامعي ونقل الرسائل المشتركة والانتماء المحتمل، على سبيل المثال عن طريق زيادة حضور اللغة العربية في الحرم الجامعي وزيادة حضور تمثيلات الثقافة العربية في الحرم الجامعي.

לייעוץ, סיוע והכשרות בנושא:
יעל מעין, מנהלת מיזם אקדמיה כמרחב משותף, יוזמות אברהם
yael@abrahaminitiatives.org.il

للاستشارة، والمساهمة والتأهيل:
ياعيل معيان، مديرة مشروع الأكاديميا كحيّز مشترك، مبادرات إبراهيم
yael@abrahaminitiatives.org.il

מדריך זה נערך
בתמיכת קרן
הנס זיידל

تم إصدار هذا
الدليل بدعمٍ من
هانس زايدل

Hanns
Seidel
Foundation

יוזמות אברהם
مبادرات ابراهيم
ABRAHAM INITIATIVES